

בגדרי חזקת מטלטלים

ראשי הפרקים

- א. חזקת ממון
- ב. המקור לחזקת מטלטלין והגדרתה
- ג. קושיה מסוגיית נסכא דרבי אבא
- ד. קושיה שניה ושיטת הנו"ב
- ה. שיטת האור שמח – חזקה 'שלילית'
- ו. חתם סופר: חזקת מטלטלין = מוחזקות
- ז. שלוש שיטות בחזקת מטלטלין
 1. מוחזק מול מרא קמא
 2. טענת המחזיק
- ח. שיטות הראשונים בפי חזקת הבתים
- ט. קצוה"ח – חזקת מטלטלין בעי טענה
- י. סיכום

א. חזקת ממון

שתיים מהחזקות השייכות במטלטלים הן חזקת ממון וחזקת מטלטלים. באופן כללי חזקת ממון משמעותה שכאשר יש ממון ביד אדם ואין לבית הדין ראיה מספיק טובה בשביל להוציא ממנו ממון זה, הם נמנעים מלעשות זאת, אלא משאירים את המצב כפי שהוא ומשאירים את הממון ביד המוחזק, כפי שזה בא לידי ביטוי בדברי הגמרא בב"ק מו, ב "א"ר שמואל בר נחמני: מניין להמוציא מחבירו עליו הראיה? שנאמר מי בעל דברים יגש אליהם, יגיש ראיה אליהם. מתקיף לה רב אשי הא למה לי קרא סברא הוא, דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא". ובראשונים ואחרונים כגון חת"ס אה"ע סימן ה: "בב"ק קאמר הש"ס דהמוציא מחברו עליו הראיה סברא הוא מאן דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא. מבואר שאיננו חזקה שהוא שלו אלא אין שום אדם יכול להוציאו מידו אלא בראיה ברורה ואפילו רוב מנגדים איננו ראיה מספקת להוציא מידו דאולי שלו הוא ועוד אפילו המחזיק טוען שמא

ומסופק אם הוא שלו מ"מ צריך אידך להביא ראיה מספקת דמאי חזית להוציא מידי וליתן לזה והכלל לע"ד חזקת ממון איננו חזקה כלל רק ספיקו עצום כל כך עד שאין אדם יכול להוציא ממנו בלי ראיה ברורה", ובנתיבות (פח,ד): "ולא דמי לחזקת ממון דאינה מטעם חזקה רק מסברא יליף לה בריש הפרה [ב"ק מו,ב] דאין מוציאים מהמוחזקים בלא ראיה" כמובן שחזקה זו תהיה שייכת במצבים בהם לב"ד יש ספק במציאות אך כאשר לב"ד יש ידיעה לגבי המציאות, חזקה זו לא תהווה שיקול בהכרעת הדין (כמובן שיש עוד הרבה מה להרחיב בענינה של חזקה זו, אך לענינו נדרש רק התמצות הנ"ל).

ב. המקור לחזקת מטלטלים והגדרתה

החזקה השניה היא חזקת מטלטלים ובה אנו רוצים להרחיב. חזקה זו באופן פשוט בנויה על האמירה שחזקה כל מה שתחת יד אדם הוא שלו והיא מובאת לראשונה בדברי הרמב"ן בחידושו למסכת כתובות יט,א. הגמרא שם אומרת שאם המלוה מודה שהשטר שבידו הוא שטר אמנה, הוא לא נאמן. ומעמידה הגמרא שמדובר במקום שחב לאחרים כגון: בשעבודא דר' נתן כלומר שהוא, המלוה חייב לאדם שלישי כסף, ובכך שהוא טוען על שטר שבידו, שהוא שטר אמנה, הוא פוגע בבע"ח, ולכן הוא לא נאמן על כך. ומקשים שם הראשונים למה שלא יהיה נאמן במיגו שהיה יכול למחול על השטר וכן לטעון עליו שהוא אמנה, או לשרוף אותו? הרמב"ן שגם הוא מביא את הקושיא הזו, מביא מספר תירוצים, ולבסוף כתב:

וכתב הרמב"ם ז"ל "טען הלוה שמטלטלין אלו שבידי אינן שלי אלא פקדון הן בידי או שאולין ושכורין אין שומעין לו או יביא ראיה או יגבה מהן בעל חובו", ושם נחזור ונאמר שאין אדם נאמן במה שבידו לומר שהוא של אחרים, מאחר שתבעוהו בחובתו, חזקה כל מה שביד אדם שלו הוא, ולפיכך אמר רב במלוה שאמר שטר אמנה הוא זה וחב לאחרים דאינו נאמן אפילו במגו, דאם איתא דאמנה הוית, אמאי לא החזיר לו שטרו עד עכשיו שתבעוהו לב"ח כדר' נתן, וכן אינו נאמן במגו דפרוע ואי בעי קלייה, דמגו במקום חזקה זו לא אמרי', דעביד אינש למעבד קנוניא, אבל במוצא שובר בזמן שהאשה מודה שמיד הבעל נפל מהני ליה מגו במקום חששא דליכא הכא חזקה דשיקרא כלל, ואפילו שטר כתובה יוצא מתחת ידה, ומעתה מי שבידו מטלטלין אינו נאמן משום מגו להפקיעם מיד בע"ח לומר

של אחרים הם של הקדש הם, אא"כ נתנם או הקדישם בפנינו ויצא גזבר ונוטלם, וצריך עיון ובדיקה.

וביאור דבריו, לאחר שהוא מצטט את הרמב"ם (מלוה ולוה א, ד) אודות לזה שכאשר בא המלוה לגבות ממנו חפץ טען שחפץ זה אינו שלו אלא הוא מושאל לו וכדומה הוא אינו נאמן בכך, ועל זה אומר הרמב"ן "שמא נחזור ונאמר שאין אדם נאמן במה שבידו לומר שהוא של אחרים מאחר שתבעוהו בחובתו". כלומר, שלאחר שתובעים אותו אין הוא נאמן לומר על חפץ שנמצא תחת ידו שהוא אינו שלו כי "חזקה כל מה שביד אדם שלו הוא" ומזה הוא מסיק לדין של הגמרא בכתובות שלכן אדם לא נאמן לומר על שטר שבידו שהוא שטר אמנה אפילו במיגו, כי זה מיגו במקום חזקה, והוא מוסיף נימוק המחזק את החזקה והוא שאם אכן השטר הוא אמנה, מדוע חיכה מלוה זה עד שתבעו אותו ולא החזיר לפני כן את השטר ללוה? כמו כן, בעל השטר לא נאמן לטעון אמנה במיגו דפרוע או שהיה יכול לשורפו מכיון שזה מיגו במקום חזקה וכן בגלל שיש כאן חשש קנוניה, שהמלוה והלוה עושים קנוניה כנגד הבע"ח של המלוה, ומשמע שהאפשרות של הקנוניא מחלישה את המיגו, ולכן הוא לא עומד מול החזקה הזו, ומסכם הרמב"ן שמי שבידו מטלטלין אינו נאמן להפקיעם מבע"ח ע"י טענה שהם של אחרים או של הקדש, אלא אם כן יש ראייה ברורה לכך, וצריך עיון ובדיקה.

ומדברי הרמב"ן עולה, שהוא אומר לכאורה בצורה מסופקת, שישנה חזקה שמה שתחת יד אדם שלו וזה מועיל לכך שכאשר לאדם יש חפץ תחת ידו הוא לא יהיה נאמן להגיד שהחפץ אינו שלו, וגם חזקה זו צריכה לחיזוקים נוספים. לכאורה נראה לומר בדבריו, שחזקה זו מועילה דווקא לשלול נאמנות של אדם שטוען שחפץ שנמצא תחת ידו אינו שלו, אך לא בהכרח שהיא תיצור חזקה חיובית, כלומר, שכאשר יש לאדם חפץ תחת ידו ומתעורר לגביו ספק כל שהוא, חזקה מה שתחת יד אדם שלו כדי להכריע שהחפץ הוא של המחזיק בו, ונרחיב על כך בהמשך.

כך גם עולה מדברי הרמב"ם (מלוה ולוה א, ד) כפי שציטט הרמב"ן וכן שם ב,ו.¹ הרב המגיד (שם א, ב) בהסברו השני כותב שהרמב"ם סובר כרמב"ן,

¹ הרב המגיד שם מסביר כך ברמב"ם, שאדם לא נאמן לומר על שטר שבידו שהוא אמנה בגלל חזקה זו, ואפילו שיש לו מיגו זה לא מועיל בגלל חשש קנוניא, אך לפי זה לשונו של הרמב"ם קצת קשה כי הוא מזכיר רק את החשש לקנוניא וכלל לא מזכיר את החזקה, שהיא לכאורה הסיבה העיקרית לדין זה לפי הסברו של הה"מ.

ולכן אין מיגו, כי זה מיגו במקום חזקה. ולמרות שב"ב זה בעיא דלא איפשטא האם מיגו עומד במקום חזקה או לא, אך במקרה זה מכיון שיש חשש לקנוניא זה מרע את המיגו ולכן הוא לא מועיל במקום חזקה זו.

גם בשו"ע חו"מ צט,א נפסק כך להלכה: "ואם נראה לו ממון אחר שנשבע שבועה זו ואמר: של אחרים הוא, או: עסק הוא בידי, אין שומעין לו עד שיביא ראיה." והרמ"א שם מבאר דבריו: "הגה: ואע"פ שיש לו מיגו, שהיה יכול להחזירם או לומר: לא היו דברים מעולם, אינו נאמן, דהוי מיגו במקום חזקה, דכל מה שנמצא ביד אדם בחזקת שהוא. ויש חולקין בזה".

הש"ך שם בס"ק ו מאריך להוכיח שבניגוד לדברי הרמ"א כו"ע מודים לחזקה זו, ושמייגו לא יועיל נגדה. אך לעומת זאת בסימן מז,א לגבי הטוען על שטר שבידו שהוא אמנה, פוסק השו"ע שאינו נאמן רק כאשר השטר מוחזק בב"ד או ביד שלישי, כהעמדת תוס' והרא"ש בכתובות יט, ומזה משמע שכששטר בידו נאמן הוא לומר על השטר שהוא אמנה מכיון שיש לו מיגו כלומר שלכאורה אין את החזקה מה שתחת יד האדם שלו, ובאמת הש"ך שם ס"ק ו אומר שהשו"ע כן סובר חזקה זו, וכפי שהוכיח בסימן צט אלא שלגבי שטר לא נאמרת החזקה מכיון שהמעוות שאליהם מתייחס השטר לא נמצאות ממש תחת ידו ובמקרה כזה חזקה זו לא קיימת.²

הקצות (צט,ג) מקשה על שיטה זו: "טעמא דלא אמרינן מגו שהיה יכול להחזירם או לומר להד"ם משום דחזקה כל מה שיש תחת יד אדם הרי הוא שלו והוי מגו במקום חזקה. ואע"ג דאיבעיא לן בפרק קמא דבתרא (ה,ב) אי אמרינן מגו במקום חזקה דתוך זמנו, הך חזקה אלימא טפי, ועיין ש"ך (סק"ו)", כלומר הוא שואל למה פשוט לכל הנ"ל שמייגו לא מועיל כנגד חזקה, והרי הגמרא בתחילת ב"ב לגבי לוח, שלאחר שעבר זמן הפרעון, אמר שפרע את החוב בתוך זמנו שזה כנגד חזקה, אין אדם פורע תוך זמנו, האם הוא נאמן במיגו שיכל להגיד שפרע עכשיו, והגמרא נשארת בבעיא דלא איפשיטא

² לפי זה יש להעיר שאם נאמר כך, הגמ' בכתובות יט אינה יכולה להוות מקור ללימוד חזקה זו, ואילו הכס"מ (מלוה ולוה א,ד) כתב על דברי המ"מ שאמר על הדין המובא שם ברמב"ם, "שלא התבאר בש"ס", שזה התבאר בכתובות יט ומשמע שהוא סובר שהגמרא בכתובות היא המקור לחזקה מה שתחת יד אדם שלו, ואולי אפשר לומר שהוא סובר כך בדעת הרמב"ם אך ליה לא סבירא ליה, ואם כן צריך לברר מה יהיה, לשיטתו, המקור לחזקה זו.

האם מיגו נגד חזקה מועיל או לא, ואם כן איך זה פשוט לכל הנ"ל,³ שחזקה גוברת על מיגו? ומתרץ הקצות שחזקה מה שתחת יד אדם שלו הוא, היא יותר אלימתא מחזקה שאין אדם פורע תוך זמנו, ולכן ביחס אליה אין ספק ופשוט שמיגו לא יועיל נגדה.

מכל הנ"ל עולה שישנה חזקה כזו והיא אפילו חזקה אלימתא כדברי הקצות, אך כפי שהדגשנו בדברי הרמב"ן, כל המקורות הנ"ל מדברים במקום שהחזקה גורמת לכך שאנו לא מאמינים לאדם כאשר הוא אומר על רכוש שתחת ידו שהוא אינו שלו. אך אם נאמר שאין חילוק וכשם שאדם אינו נאמן על ממון שתחת ידו שהוא אינו שלו, כך כאשר יהיה ספק לגבי ממון שנמצא תחת ידו של אדם, תהיה חזקה שהממון שייך לאדם זה, תתעוררנה כמה קושיות ולהלן נמנה שתיים מהן.

ג. קושיה מסוגיית נסכא דרבי אבא

בב"ב לג, מובא המקרה של נסכא דר' אבא שבו אחד חטף מהשני נסכא וטוען "חטפי ודידי חטפיי" כלומר אכן חטפתי אך זה שלי, ועל מעשה החטיפה יש עד אחד, ואומרת הגמרא שמכיון שיש עד אחד שמחייב אותו שבועה, והוא לא יכול להישבע להכחיש את העד מכיון שכבר הודה לו שחטף, יש כאן דין של מחוייב שבועה שמתוך שאינו יכול להישבע משלם, ומשמע שרק בגלל סיבה זו יש תשלום ואם לא היה חייב שבועה ע"י העד, לא היה חיוב תשלומים, וכך מסיק הרמב"ן שם: "והוי יודע דהך נסכא ברשותו דגזלן היא שראוה עדים כשבא לב"ד, שאם לא ראה נאמן לומר חטפי ודידי חטפי מגו דיכול למימר החזרתיה לו ואפילו באו שני עדים שחטף", כלומר שבמצבים מסויימים החוטף כן יהיה נאמן שהנסכא שלו במיגו שהיה יכול להגיד החזרתי את הנסכא ולכאורה אם יש חזקה מה שתחת יד שלו אם כן החזקה אומרת שהנסכא היא של הנחטף, ואם כן הרי הרמב"ן בעצמו אמר בכתובות כנ"ל שמיגו לא יועיל נגד חזקה זו.⁴

³ ולפי דברי המ"מ שהבאנו לעיל שהחשש לקנוניא מערער את המיגו לכאורה אין מקום לשאלה זו.

⁴ ולכאורה זו קושיית הש"ך (צ,ז) על הסמ"ע שם, וכן הקשה הנתיבות שם ג על הש"ך עצמו.

ד. קושיה שניה ושיטת הנו"ב

השו"ע פוסק (אה"ע יז, כד), שלא ניתן לזהות מת על מנת להתיר עגונה על פי בגדיו בלבד. אין לסמוך על זיהוי מכיון שחוששים לשאלה כלומר שחוששים לכך שבעל הגדים השאיל את בגדיו למת שלפנינו. הנו"ב (בתשובה לו ומג) תמה מדוע יש חשש כזה, הרי חזקה שמה שתחת יד אדם שלו ומכח חזקה זו ניתן לקבוע שבעל הבגדים הוא המת שלפנינו. ובלשונו: "...קשה לי מאד שהרי זו חזקה אלימתא דכל מה שנמצא אצל אדם הוא שלו וחזקה זו מהני אפילו נגד מיגו כמבואר בחו"מ (צט, א בהג"ה) ולדעת הש"ך ס"ק ו כל הפוסקים מודים בזה וא"כ למה ניחוש לשאלה...אמנם לדעת רמ"א בסימן צט, שהביא יש חולקין דגם חזקת מה שנמצא אצל אדם לא מהני במקום מיגו א"כ יש מקום להחמיר שאז שוה חזקה זו לחזקת אשת איש אלא שעכ"פ במקום שחזקת אשת איש איתרע קצת ודאי שחזקה זו עדיפא. ולכן נלע"ד שמי שעזב אשתו עגונה והלך למדה"י ואח"כ נמצא אחד מת ומכירים אותו ע"י כלים יש להחמיר אפילו בכלים דלא מושלי אבל במי שישב עם אשתו והלך לסחורה על דעת לחזור ולא חזר שעכ"פ איתרע חזקת א"א שתיכף נולד לנו ספק מיתה על האיש הזה ודאי יש להקל בכלים דלא מושלי" ומשמע מדבריו שאכן הוא סובר שחזקה זו מועילה להכריע לגבי הממון המסופק שהוא של האדם שאצלו הוא נמצא, ובאמת כך הוא מכריע להלכה גם לגבי עדות אשה, שחזקה זו מכיון שהיא אלימתא היא גוברת על חזקת אשת איש, אך זה רק במקום שהבגדים מוגדרים ככלים שאינם עשויים להשאיל ולהשכיר (אך רוב הבגדים הם כן עשויים להשאיל להשכיר) ומכיון שהרמ"א מביא יש חולקים בסימן צט כנ"ל, לכן הוא מכריע לסמוך על חזקה זו רק במקום שאיתרע חזקת אשת איש.⁵

⁵ ועיין באור גר"א חו"מ שסד,ה שלדעת הרמב"ם מיגו דהחזרתי לא יועיל בנסכא בגלל חזקה מה שתחת יד האדם שלו. אמנם הוא מסייג ואומר שגם לפי הרמב"ם במקום שאין עדים כלל יהיה נאמן כשיאמר שלי חטפתי במיגו דלה"ם למרות שזה גם נגד החזקה. אמנם אם נאמר שהנו"ב סובר כשאר הראשונים, שבנסכא בליכא ראה נאמן במיגו דהחזרתי זה יהיה קשה על שיטתו, ואולי הוא סובר כנתיבות צט,ג הנ"ל (וכן מז,ג) שאומר שבמקרים שבהם מי שטוען במיגו נגד חזקה מה שתחת יד אדם שלו והוא גם מוחזק בממון, המיגו יצטרף לחזקת הממון, והוא יגבור על החזקה, וממילא לא קשה הקושיה מנסכא וכן שאר הקושיות שיובאו להלן.

ה. שיטת האור שמח – חזקה 'שליטת'

אמנם האור שמח (מלוה ולוה ב,א) מחלק בין נאמנות של אדם להגיד על ממון שנמצא תחת ידו, שאינו שלו, לבין חיזוק בעלות. בתחילת דבריו הוא מקשה, איך אומרים שאדם יכול לטעון על שטר פרוע מיגו דמזויף, הרי מכח חזקה זו משמע שהשטר אינו פרוע ואיך יועיל המיגו נגד חזקה זו (קושיית הקצות מז), והוא מוסיף עוד קושיות ובתירוץ לשאלות הנ"ל כתב:

והנראה לי ברור, דחזקה דמה שת"י אדם הוא שלו, היא חזקה אשר לא מצאנוה בש"ס, רק מקורה מהך דאומר אמנה היא (כתובות יט,א) אף ע"ג דאיכא מיגו דאי בעי קלתיה, ואי בעי הוי מחיל ליה וכיו"ב, ולכן ברירא דמילתא דאין ה"נ דזו לא עדיפא מחזקת ממון דהמוציא מחבירו עליו הראיה, ולכך בסימנים לא מפקינן ממונא, עיין מש"כ תוספות חולין צו (ע"א ד"ה פלניא), ולא כך נאמרה חזקה מה שת"י אדם הוא שלו, דאימור רוצה לגזול ממון אחרים, וגזול הוא בידו, רק כך צריך לומר, חזקה דתפיסת האדם בחפץ או בשטר כל מה שתחת ידי תפיסתו מוכחת שלצורך עצמו הוא מחזיק בה ובחזקת ממונו, רק דא מצי להיות שמחזיקה לעצמו בתורת גזילה, ואין זה ברור וחזקה על המעשה בממון זה, דע"ז אין ברור, דאימור אינו שלו, ורק כמו כל חזקת ממון שבכל מקום, דאיננה חזקה מכרעת ומבררת אופן הענין, רק דלא מצינן לאפוקי מחזקתו [עיין בקונטרס הספיקות כלל א], רק דא ברור שהתפיסה של אדם בחפץ או בשטר מוכיח שלצורך עצמו הוא אוחז בה, ותפיסתו בה מברר ברור גמור שבחזקת שהוא שלו מחזיקה, וכן אמרינן, חזקה מה שת"י אדם הוא לחזקת שהוא שלו וכו'.

וביאור דבריו, שחזקה זו אין בכחה להכריע שממון שנמצא תחת יד אדם הוא ודאי שלו ומוכח שלא גזל אותו וכדומה, אלא שחזקה זו מכריעה שכאשר אדם מחזיק במשהו, ודאי שהוא עושה את זה מתוך אמירה וכוונה שדבר זה הוא שלו,⁶ אך אין זה מברר שכך זה באמת, כמו חזקת ממון שאומרת שב"ד לא מתערב להוציא את הממון מתחת יד האדם אך לא מבררת שהממון הוא אכן שלו, ולכן לזה שטוען כלפי בע"ח שממון אינו שלו הוא לא נאמן וכן לגבי שטר אמנה, וממילא לכן לא קשה משטר רגיל שהמלוה בא לגבות בו, כי שם

⁶ כפי שהבאנו לעיל מדברי הרמב"ן, גם ממנו נראה קצת שהולך בכיוון זה שכן כתב "דאם איתא דאמנה הוית, אמאי לא החזיר לו שטרו עד עכשיו?"

חזקה זו לא שייכת, כי שם המלוה אכן טוען שהממון שבשטר הוא שלו אלא שייכת רק חזקת שטרך בידי מאי בעי, שלגביה ודאי שמיגו יועיל.

לפי דבריו אלו הוא מתרץ את הקושיות הנ"ל שהבאנו, שלגבי נסכא המיגו שם יועיל כי החזקה לא מכריעה שהממון שייך לזה שחטף ממנו, אלא באה רק במקום שאדם טוען על ממון שנמצא אצלו שהוא לא שלו, וכן לגבי קושיית הנו"ב ביחס לחשש שאלה, הוא מתרץ באותה דרך שהחזקה כלל לא מעידה שהבגדים הם של מי ששובש אותם.

ו. שיטת החת"ס בחזקת מטלטלין

המל"מ (מלוה ולוה א, ד) וכן החת"ס (אה"ע ב) אומרים שאין כלל חזקה כזו שמה שתחת יד האדם שלו וכאמור, היא כלל לא נזכרה בש"ס, ואומר החת"ס: "...חזקת מה שביד אדם הוא שלו לא ידעתי לה מקום ושום סברא אדרבא בב"ק קאמר הש"ס דהמוציא מחברו עליו הראי' סברא הוא מאן דכאיב ל' כאיבא אזיל לבי אסיא מבואר שאיננו חזקה שהוא שלו וכו' בהא סלקינן דחזקת ממון איננו חזקה כלל רק שא"א להוציאו מידו ואע"ג דמי שאמר על מה שתחת ידו שאינו שלו אינו נאמן להפסיד בעלי חובו היינו משום דכל מה שלו הוא משועבד לבע"ח, וכל היכי דאיתנהו להני נכסי, ברשות שיעבוד בעלי חובו קיימא, וא"כ הבא להוציא משעבודם עליו הראי', והוא אינו נאמן בעדותו להפסיד שמא שלהם אבל זולת זה אי הי' טוען זה איננו שלי אינו אומר נגד החזקה כלל ומשו"ה אמרו חז"ל שאין להתיר עגונה על ס' כליו דחיישי' לשאל' ועמדו האחרונים דנימא חזקה מה שביד אדם הוא שלו ולק"מ כי אין כאן חזקה כלל."

וביאור הדברים הוא שאין חזקה כזו שמה שתחת יד אדם שלו, אלא יש חזקת ממון שכאמור אינה מבררת אלא מגדירה, שמכיון שיש ספק עצום האם צריך להוציא את הממון מיד האדם או לא, לכן משאירים אותו בידי מצד הספק, ובאמת באופן עקרוני ודאי שאדם נאמן להגיד על ממון שתחת ידו שהוא אינו שלו אלא שכשיש בע"ח,⁷ הבע"ח נחשב כמוחזק בממון של החייב לו וממילא החייב לא יכול להוציא את הממון ממוחזקות זו בטענה

⁷ סברא הדומה למה שאומר הקצות (פב, י) בהסבר שיטת הרשב"א, שאומרים מיגו להוציא בשטר, מכיון שהשטר כגבוי דמי, ולכן זה נחשב כמיגו להחזיק, והקצות מסביר שזה דוקא כשיש שיעבוד נכסים שנוצר ע"י השטר.

בעלמא.⁸

ז. שלוש שיטות בחזקת מטלטלין

העולה מכל הני"ל הוא שבהגדרת חזקה מה שתחת יד אדם שלו יש שלוש דרכים: א. הנו"ב הבין שחזקה זו היא חזקה אלימתא שמשמשת לשני הכיוונים גם כנגד שלילת הבעלות, וגם מסייעת בחיזוק הבעלות,⁹ עד כדי כך שהוא מצמצם את הדין שחיישינן לשאלה בעדות אשה.¹⁰

ב. דעת האו"ש וכל ההולכים בשיטתו, (ואולי זו דעת הרמב"ן), שחזקה זו נאמרה דוקא לגבי מי שטוען על ממון שנמצא תחת ידו שהוא אינו שלו, שהוא לא נאמן אך היא אינה מהווה חיזוק לבעלות.

ג. החת"ס אומר שאין כלל חזקה כזו, אלא שבכל מקרה לגופו צריך לברר מי נחשב מוחזק בממון, ובנדון בכתובות יט,א הני"ל, המוחזק הוא הבע"ח של המלוה, ולכן המלוה לא יכול לטעון כנגדו שהשטר הוא שטר אמנה.

1. מוחזק מול מרא קמא

בהתאם לזה, תהיה לכל אחת מן הדרכים הני"ל התייחסות שונה, למקרה בו שני בעלי דין טוענים לבעלות על חפץ מסוים כאשר לאחד יש חזקת מרא קמא, והשני שטוען שהוא קנה מהראשון ומחזיק בחפץ.

א. לפי דרכו של הנו"ב במקרה כזה יש חזקה מה שתחת יד אדם שלו שהיא מבררת שהמחזיק בממון הוא בעליו, יתכן שיש כאן גם חזקת ממון, אך זו

⁸ החת"ס סובר שבע"ח שאליו משועבד השטר הוא נחשב המוחזק, אך לכאורה היה ניתן להבין שבעל השטר הוא המוחזק, או הלוח השני שממנו רוצים להוציא בשטר, ולכאורה נראה שכך הבינו כל הראשונים הני"ל שהסבירו בכתובות שהמינו לא יועיל כי הוא נגד חזקה מה שתחת יד האדם שלו, והרי אם היו סוברים כחת"ס לא היו נזקקים לטעם זה אלא היו יכולים לומר בפשטות שזה מינו להוציא אלא אם כן נאמר שהרמב"ן לשיטתו שמינו להוציא אמרינן אמנם בנתיבות שהבאנו בהערה 5 מוכח שגם הוא הבין שבעל השטר לא נחשב מוחזק, אחרת הוא היה צריך להיות נאמן במינו, לפי דבריו. ובאמת העיר עליו שם בסימן מז האמרי ברוך, שלכאורה היה אפשר להגדיר את בעל השטר כמוחזק, בגל שהלוח השני מוחזק בממון שהבעל חוב רוצה להוציא.

⁹ וכן סובר הגר"א בדעת הרמב"ם כני"ל.

¹⁰ בנתיבות הני"ל שהבאנו בהערות הקודמות ישנה דרך נוספת שמצמצמת במקצת את הדרך הזו ואומרת שבמקום שיש מינו בצירוף למוחזקות בממון המינו יגבר על חזקה זו וזו דרך בהגדרת חזקת מטלטלין.

חזקה שאינה מבררת, ואילו במקרה זה יש גם בירור בגלל חזקה מה שתחת יד אדם שלו.

ב. לדעת האו"ש לא שייכת כאן חזקה מה שתחת יד אדם שלו, מכיון שאין בכח חזקה זו לחזק בעלות.

ג. וכן לפי שיטת החת"ס לפיה אין כלל חזקה כזו, ומצד שני ברור שהחפץ נשאר אצל המחזיק, אך לכאורה לא ברור מה יוציא מחזקת מרא קמא, שהרי לכאורה חזקת ממון לא תועיל פה, מכיון שיש כאן טענת בעל דין מצד אחד לעומת חזקת מרא קמא, ואם כן זהו מצב שאין בו ספק לב"ד, אלא הם צריכים להכריע לפי חזקת המרא קמא, אלא שבמטלטלים מכיון שמהותם היא שהם עוברים מיד ליד, והיום הם תחת ידו של זה, ומחר הם תחת ידו של זה, ממילא חזקת מרא קמא בהם אינה משמעותית, ועיקר ההכרעה בהם נעשית עפ"י חזקת ממון, כלומר בידי מי שמחזיק בהם עכשיו, ועצם זה שהוא מחזיק יוצר ספק לבית דין שמא המטלטלים הם שלו ע"י שקנה מהראשון וכו', ולכן כדברי החת"ס חזקת ממון תכריע גם במקום כזה.

2. טענת המחזיק

בהמשך לנ"ל יש לברר במקרה שהצגנו למעלה שבו יש בעל דין שיש לו עדי מרא קמא על חפץ מסויים, שנמצא ביד בעל הדין השני שטוען שקנה את החפץ מהמרא קמא, מה צריכה להיות טענתו של המוחזק בחפץ? ידוע הדין שכשיש חזקת ממון, ברי ושמא לאו ברי עדיף כלומר שאין צורך בטענה כאשר יש מוחזקות ממונית,¹¹ ולפי מה שאמרנו למעלה בשתי הדרכים להתייחסות למקרה הנ"ל, לדרך הראשונה במקום כזה יש חזקה אלימתא שמה שתחת יד האדם שלו שמבררת שהממון הוא של המחזיק, וכן לכאורה יש חזקת ממון, ולכן הוא לא יצטרך לטעון טענה והחפץ ישאר בידו, לפי הדרך השניה יש כאן חזקת ממון ולכן גם לפי דרך זו לכאורה אין צורך

¹¹ מהנתיבות (פח,ד) היה ניתן לכאורה להבין הפוך, שכאשר אין טענה, מוחזקות בממון לא תועיל. ואלו דבריו שם: "ולא דמי לחזקת ממון דאינה מטעם חזקה רק מסברא יליף לה בריש הפרה [ב"ק מו,ב] דאין מוציאין מהמוחזקים בלא ראייה, משו"ה כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה..." ואולי אפשר להסביר שהנתיבות מתייחס רק לחזקת ממון הנוצרת מתפיסה, וזו אמנם חזקת ממון אך יותר חלשה, מכיון שהיא אינה מוכיחה כלום שהרי היא התהוותה לעינינו, ולכן היא צריכה להיות מגובה בטענה. אך בחזקת ממון שהממון היה ביד המוחזק מלכתחילה, במצב כזה ניתן לומר שהמוחזקות מהווה גם מעין הוכחה לבעלותו של המוחזק (אולי עפ"י חזקה מה שתחת יד אדם שלו).

בטענה. ואם כן יוצא שלפי שני ההסברים הנ"ל, במקרה הנ"ל לא יהיה צורך בטענה של המוחזק, וגם אם הוא יטען שמא, ולכאורה גם אם לא יטען בכלל, נשאר את הממון בחזקתו, אלא אם כן נאמר שבמקרה כזה שעליו לטעון קניתי וכדומה, והוא לא טוען כך אלא שותק זה מהווה ריעותא שתפגע בחזקת הממון שלו, ולפי הדרך השניה זה יפגע אפילו בחזקת מה שתחת יד אדם שלו.

ה. שיטות הראשונים בפ' חזקת הבתים

בב"ב כח,ב מנסה הגמ' למצוא טעם לחזקת שלוש שנים בקרקעות לשיטת הולכי אושא, ותולה את זה בלימוד משלוש הנגירות שגורמות לשור תם להפוך לשור מועד. חלק מהראשונים (ר' יונה, רמב"ן ועוד) מסבירים שהגמרא סוברת לשיטת הולכי אושא, שהשלוש שנים שאדם יושב בקרקע מגדירות אותו כמוחזק, עד כדי כך שהגמרא שואלת שאם כך הוא הדין, מדוע יש דרישה מהלקוח לטעון טענה, כפי שרואים מהמשניות בהמשך הפרק שם, וללא טענה חזקתו אינה חזקה, הרי אם הוא מוחזק על המרא קמא להביא ראיה אפילו במקום שהמחזיק שותק, כמו בחזקת ממון במטלטלים וכך הוא בלשונו של ר' יונה: "...לפיכך כל זמן שלא טוען כלום, קרקע בחזקת בעליה עומדת. והא דלא אמרו הכי במטלטלים, אלא הרי הן בחזקת התפוס בהם, אע"פ שאין עם התפיסה טענה, התם לפי שכבר יצאו מרשות הראשון שהרי זה תפס בהם. ועוד דאחזוקי אינשי בגנבי לא מחזקינן, וכיון דאינם עשויין להשאיל ולהשכיר, ודאי מיד הא' באו לידו..." וכן הובא בר"נ לגבי קרקע "...אלא ה"ק כיון דאמרת דנפק ליה מרשות מוכר, אע"ג דלא טעין לוקח מידי תהוי חזקה, שהרי מערער זה בקרקע זה כאדם מן השוק כיון שיצא מחזקתו לגמרי, ואין מחזיק זה צריך לטעון ולהשיב לו כלום. ומהדרינן טעמא מאי דאמרינן דילמא כדקאמר, כלומר שהרי אי אפשר שיזכה בקרקע זו אלא אם כן לקחה, וכיון דאיהו לא טעין הכי, הורעה חזקתו, שאלו לקחה בודאי שהיה טוען כן בפירוש, וכיון דאתיליד ריעותא בהך חזקה לא מהניא. והיינו דכי ליכא ריעותא אע"ג דלא טעין מידי מהניא, כגון יורש".

הגמרא בהמשך, על פי פירושם, דוחה את ההשוואה, ואומרת שלגבי קרקע שתיקת המחזיק היא ריעותא כדברי הר"ן, ולכן חזקה ללא טענה לא תועיל.

ולענינו, כפי שרואים בדבריהם, כאשר יש מרא קמא במטלטלים שטוען על מוחזק, הדין עם המוחזק, והממון נשאר אצלו, אף אם הוא שותק, ואולי הר"ן סובר שגם במטלטלים אם הוא שותק זה יוצר ריעותא.

בדברי ר' יונה רואים עוד סברא לחיזוק המוחזקות של המוחזק והיא, אחזוקי אינשי בגנבי לא מחזקינן, סברא שנמצאת בגמרא בשבועות אך היא שייכת רק כאשר המרא קמא טוען שהחפץ נגנב ממנו, אך אם הוא טוען שהחפץ מושאל למוחזק, למרות שמדובר בכלים שאינם עשויים להשאיל ולהשכיר, ומוכח בגמרא שם שהוא יכול לטעון כך, במקרה כזה סברא זו לא תהיה שייכת.

ט. קצוה"ח – חזקת מטלטלין בעי טענה

השו"ע בתחילת הלכות חזקת מטלטלים (חוי"מ קלג,א) אומר "כל דבר המטלטל שהיא ביד הראדם בחזקת שהוא אלו..." ועל כך אומר הקצות שם (סק"א): "ונראה דאם היה ביד קטן מוציאין ממנו כל שיש עדים שהיה שלו אפילו בדברים שאין עשויין להשאיל ולהשכיר, וכמ"ש הרמב"ם פ"ג מטוען (ה"ב) חש"ו אין אכילתן ראייה מפני שאין להם טענה כדי שתעמוד הקרקע בידם, וע"ש שכתב הרב המגיד שאין דעתו לומר שאין להם צד קנין דהא ודאי יש להם, ואפילו שוטה יש לו זכיה אם זיכה לו וכו', אלא לפי שאין טענתן כשאר בני אדם ואין מקחן מקח דבר תורה כתב רבינו שאין חזקתן ראייה ע"ש. וכ"כ בשו"ע סימן קמט (סעיף יח) דחש"ו אין אכילתן ראייה. ומזה נראה דה"ה במטלטלין, דמטלטלין נמי טענה בעי והו"ל כמו חזקה שאין עמה טענה וכו'".

ביאור דבריו, שאם יש עדי מרא קמא, והוא טוען על חפץ שנמצא ביד קטן, נוציא את החפץ מיד הקטן, כמו שמוכח מהרמב"ם ומהרב המגיד שאומרים שלחרש שוטה וקטן אין חזקת ג' שנים בשדה, והקצות מבין בדבריהם שזה נובע מכך שלחש"ו באופן עקרוני אין טענה, וכל חזקה שאין עימה טענה אינה חזקה. וזה נכון אף במטלטלים ולכן לא תועיל לקטן מוחזקותו ואנו נוציא ממנו כשיש מרא קמא, למעט מקרים מסויימים שבהם בית הדין יטען לטובתו ואז תהיה חזקת עם טענה, והחפץ ישאר אצלו. והיוצא מדבריו באופן פשוט שבמקרה של מוחזק של מול מרא קמא במטלטלים, המוחזקות לא תועיל ללא טענה ולכן בקטן המוחזקות שלו לא תועיל, כי אין לו טענה.

קושי בשיטת קצוה"ח

לאור כל מה שנאמר למעלה לא מובן לי מדוע? וגם אם נאמר ששתיקה במצב כזה יוצר ריעותא בחזקת הממון כפי שרצינו ללמוד מהר"נ כנ"ל, במקרה של קטן לא שייך לומר את זה כי הרי לא מדובר שהקטן שותק בפועל

אלא שהוא מוגדר כמחוסר טענה וממילא לא שייכת הריעותא הנ"ל, ואם כן לא זכיתי להבין למה הקצות מצריך טענה במצב כזה.

ואולי אפשר לומר שהקצות אומר את הדין דוקא במצב מיוחד כזה שיש מוחזק קטן, שמולו יש מרא קמא עם עדים, כלומר שברור שמקרה שבו יש קטן מוחזק, וסתם אדם מהשוק בא וטוען על מה שהקטן מחזיק שהוא שלו, ודאי שלא נאמין לו ולא נוציא מיד קטן ואולי אפשר לומר שטענתו כלל לא "נשמעת" לבית הדין כל עוד אין לו ראיה לשייכותו לחפץ, ורק כאשר תהיה לו ראיה כזו הוא יוכל לטעון. אך כאשר אדם יביא עדי מרא קמא, ודאי שטענתו "תישמע" לבית הדין, ואז המוחזק שמולו יצטרך לטעון גם הוא טענה או להיות עם יכולת לטעון טענה, ובמקרה כזה נכריע עפ"י חזקת ממון והחפץ ישאר ביד המוחזק, אך כאשר מדובר על קטן שאין לו כלל יכולת לטעון טענה בבית דין, וכפי שזה בא לידי ביטוי בדברי הרמב"ם שאדם שטוען שמא ויש לו עד אחד לטענתו, הוא יכול לחייב שבועה, אך קטן שטוען אפילו ודאי ויש לו עד אחד לטענתו אינו יכול לחייב שבועה, במקרה כזה חזקת הממון לא תועיל ונוציא מהקטן כדברי הקצות ואולי אפשר לומר בדרך אחרת שאין חזקת ממון לקטן מול מרא קמא. אם נגדיר שהתנאי שיווצר הספק שיצור את חזקת הממון הוא היכולת של המחזיק להעביר את החפץ לרשותו ע"י קנין ואילו בקטן הדרך היחידה שלו להיות בעלים על חפץ היא שהמרא קמא יקנה לו אותו ומכיון שפה המרא קמא מכחיש שהייתה הקנאה אין לקטן מוחזקות, כי לא נוצר ספק האם החפץ הוא שלו או לא וצ"ע.¹²

י. סיכום

בחלק הראשון של המאמר בררנו מהי חזקת מטלטלים – חזקה מה שתחת יד אדם שלו, והעלינו שמקורה בדברי הרמב"ן כתובות יט, א ושהיא חזקה אלימתא הגוברת על מיגו. הבאנו שלוש שיטות אחרונות בהבנת חזקה זו: א. הנו"ב אומר שזו חזקה אלימתא שפועלת בכל הכיוונים כלומר, בין בשלילת טענה של חוסר בעלות על חפץ, שנמצא תחת ידו של אדם, ובין בחיזוק הוכחת הבעלות על חפץ שנמצא תחת ידו, עד כדי כך שהוא אומר

¹² הקצות (קנב) מחלק בין קרקע למטלטלין ואומר שבניגוד לקרקע שצריך לטעון עליה טענה לבעלות ואם לא טוען לא נוצרת מוחזקות, במטלטלין נוצרת מוחזקות כבר בעצם התפיסה ללא כל טענה.

שבאופן בסיסי אין חשש שאלה בבגדים שמת לבוש בהם.¹³

ב. האור שמח אומר שחזקה זו שוללת מהאדם יכולת להגיד על חפץ שנמצא תחת ידו שהוא אינו שלו, אך היא לא מסייעת לחיזוק הוכחת בעלות של אדם על חפץ שנמצא תחת ידו.

ג. החת"ס אומר שאין כלל חזקה כזו, אלא ישנה רק חזקת ממון. וההסבר לגמרא בכתובות יט, א הנ"ל הוא, שכאשר לאדם יש שעבוד על נכסי חברו, יש לו מעין מוחזקות בהם ולכן המשועבד לא יוכל לטעון שהנכסים אינם שלו.

בחלק השני של המאמר על פי זה רצינו לומר שבמקרה שלאחד יש עדי מרא קמא, החפץ נשאר ביד המוחזק, לפי החת"ס ולכאורה כך יסבור גם האור שמח. ההכרעה מתקבלת בגלל חזקת ממון שיש למוחזק, ולכאורה גם לנו"ב יש לו חזקת ממון אלא שמצטרפת חזקה אלימתא של מה שתחת יד אדם שלו, ולפי זה לפי הדין שבחזקת ממון ברי ושמא לאו ברי עדיף כלומר שלא צריך טענה בחזקת ממון, גם במקרה הזה לא יצטרך המוחזק לטעון טענה.

הבאנו את דברי הראשונים בב"ב שאכן הולכים בכיוון זה, ולעומתם הבאנו את הקצות קלג, א שנראה ממנו שסובר שיש צורך בטענה, וללא טענה המוחזקות לא תועיל.

¹³ הבאנו לעיל את דברי הנתיבות שמצמצם שיטה זו ואומר שבמקום שיש מוחזקות המיגו יועיל מול החזקה.